

БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ В СТРАТЕГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Денис Гурак
ст. наук. співроб.
The Potomac Foundation,
м. Вашингтон, США,
голова делегації України
в Промислово-дорадчій групі
НАТО (NATO Industrial
Advisory Group, NIAG)
у 2014 – 2018 роках,
ексзаступник
Генерального директора
«Укроборонпром»
у 2014 – 2018 роках,
м. Київ

1. Візія безпекового майбутнього України

Національна безпека містить у собі всі види безпеки людини і громадянина, суспільства і держави. У демократичних країнах безпека людини є пріоритетною по відношенню до безпеки суспільства і держави. Мета держави – забезпечити гідний рівень життя людей і їх безпеку.

Інакше кажучи, національна безпека – це рівень захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод людини і громадянина, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

В Україні для досягнення такого рівня захищеності необхідні проведення внутрішніх політичних, військових, економічних, соціальних реформ усіх сфер суспільного життя, гармонізації законодавства з правовими нормами та демократичними принципами країн – членів НАТО та ЄС, прискорення трансформації збройних сил України та оборонно-промислового комплексу, проведення реформи в Службі безпеки України, встановлення цивільного демократичного контролю над оборонним та безпековим секторами держави.

Анексія Криму та війна на сході нашої держави чітко окреслили формат співпраці України з міжнародними організаціями та іншими міжурядовими інституціями. Після недотримання країнами-підписантами Будапештського меморандуму основних його пунктів, єдиним шляхом досягнення безпеки для нас залишається поглиблення співпраці з тими структурами, які в безпековому форматі залишаються найвпливовішими на сьогодні в світі.

Таким чином, безпекове майбутнє України – це тісна взаємодія з НАТО з перспективою подальшого вступу в цю організацію. Ця взаємодія розцінюється як невід’ємна складова європейської інтеграції України.

Членство України в НАТО не тільки дасть змогу отримати надійні гарантії безпеки, нейтралізувати загрозу з боку Російської Федерації, повернути територіальну цілісність України, а й відкриє нові економічні перспективи, знизить рівень фінансових ризиків, поліпшить інвестиційний клімат в Україні. А це дасть змогу створити надійну економічну систему, функціонування якої забезпечить високий рівень національної безпеки, зміцнить позиції України у глобалізованому світі через досягнення належної якості життя кожного громадянина.

Високий індекс щастя ООН в Україні має бути ключовим критерієм визначення безпекового майбутнього України.

На яку перспективу планувати?

З огляду на події, які відбуваються в Україні кожні п’ять років, коли при кожній зміні центральної влади радикально змінюється стратегічний курс держави та державні політичні «правила гри», оптимальним строком стратегічного планування є п’ять років.

Військовий парад до Дня Незалежності України. 24 серпня 2018 р.

Цей термін підтверджується і вже прийнятими стратегічними документами. Стратегічною перспективою у сфері національної безпеки вважається строк понад п'ять років.

Довідково: Закон України «Про національну безпеку України» визначає, що планування у сферах національної безпеки і оборони поділяється на довгострокове (понад п'ять років), середньострокове (до п'яти років) та короткострокове (до трьох років). Документами довгострокового планування є Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегія кібербезпеки України, Національна розвідувальна програма.

Контекст трансформації суспільства

Національна безпека країни є справою всього суспільства, всіх громадян, а не лише державних органів, як це традиційно вважалося ще за часів Радянського Союзу.

Завдяки подіям, які відбулися починаючи з 2014 року, в Україні пришвидшилась трансформація пострадянського суспільства в громадянське суспільство.

Нові виклики безпеці України породжують симетричні громадські ініціативи, які покликані змінити ситуацію на засадах відкритої комунікації та діалогу. Фактично в більшості сфер, які забезпечують формування порядку денного реформ, діють організації громадянського суспільства.

Активно розвиваються волонтерський рух, громадські ініціативи навколо комплексної підтримки реформ, протидія корупції, допомога армії та вимушеним переселенцям з тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму.

Українці все більше усвідомлюють особисту відповідальність та ініціативу, створюють соціальні компанії, кластери та експідприємства, об'єднуються з громадськими активістами.

Чим вища культура громадянського суспільства, тим більше люди потребують тієї форми влади, при якій держава виконує функцію не планування розвитку, а створення системи внутрішньої та зовнішньої безпеки.

Прозорість і відповідальність – це найважливіші питання національної безпеки. Сьогодні суспільство та громадян необхідно активно залучати до здійснення громадянського контролю над системою національної безпеки України в цілому і службами безпеки зокрема.

2. Історичний контекст

Воєнно-політичний стан

З перших днів незалежності Україна доводила свою миролюбність, продовжуючи залишатися позаблоковою. Зрозуміло, що позаблокова, нейтральна держава повинна мати боєздатні Збройні сили та оборонно-промисловий комплекс, спроможний забезпечувати потреби армії в сучасному озброєнні та військовій техніці. Натомість, відповідно до рішень військово-політичного керівництва Україна постійно роззброювалася, скорочуючи чисельність особового складу, розпродавала озброєння та військову техніку.

Фінансування державного оборонного замовлення на розробку та закупівлю сучасних зразків ОВТ майже не здійснювалось, як наслідок, не закуповувалось та не постачалось до армії. Застаріле озброєння в кращому випадку модернізувалося, а нове закуповувалося в недостатній кількості. Так, контракт на поставку сучасного українського танка БМ «Оплот» був зірваний через недостатнє фінансування.

Вище військово-політичне керівництво України представляло собою систему тотального, корумпованого, авторитарного режиму, який торгує життєво важливими національними інтересами країни «оптом і в роздріб» для подальшого існування і процвітання олігархічного капіталу. Ключові, життєво важливі для держави і нації рішення приймалися кулуарно, вузьким, часто неконституційним колом представників виконавчої влади і були «закритими» для широкого загалу. Така засекреченість зазвичай виправдовувалась «вищими інтересами» держави і «вимогами національної безпеки».

Схід чи Захід?

Нинішній статус країни-партнера НАТО Україна набула ще в далекому 1992 році.

На початку другого терміну президента **Леоніда Кучми** Україна мала унікальний шанс вибрати шлях євроатлантичної інтеграції, який був зруйнований «касетним скандалом» та акцією «Україна без Кучми».

В результаті Україна на шляху зближення з НАТО виявилася далеко позаду більшості східноєвропейських країн – кандидатів на участь у «другу хвилю» розширення НАТО. Навіть Росія, традиційний противник північноатлантичного союзу, перехопила ініціативу і різко вирвалася вперед, долучившись у результаті своїх дій до процесу розробки і прийняття політичних рішень у НАТО.

Усвідомивши свою стратегічну помилку, українська влада проголосила в квітні 2002 року абсолютно невідготовлене рішення про бажання вступити в НАТО. Однак під час червеневого (2002 року) візиту до Києва генерального секретаря НАТО **М. Вернера** Україні ввічливо, але досить твердо пояснили, що вступ у НАТО – для України це довга «марафонська дистанція».

Геополітичний курс України в епоху «пізнього» Кучми все ще не був визначеним. Кінець «багатовекторності» у зовнішній політиці змінився періодом «комплексної біполярності», що мала на той час дві складові: реальну і уявну. Реальна – була орієнтована на Москву, а уявна – на Європу. Декларативно повернувшись на словах обличчям до Європи, Україна впевнено почала інтегруватися в СНД і ЄвроАзЕС. Проросійська економіка неминуче обумовлювала проросійську зовнішню і внутрішню політику і, в

кінцевому підсумку, вела країну до втрати не тільки економічного, але й політичного суверенітету.

Зокрема в 2003 році президент **Л. Кучма** заявив про намір приєднатися до проросійського Єдиного економічного простору – уточнивши, що мова йде «про взаємовигідний договір, який жодним чином не суперечить чітко зафіксованому напрямку на євроінтеграцію». При цьому в 2004 році з кінцевих цілей зовнішньої політики, зафіксованих в українській військовій доктрині, було виключено положення про вступ до НАТО.

З приходом до влади президент РФ **Володимир Путін** почав стратегію фрагментації України, повернення України в межі не тільки Радянського Союзу, а й Російської імперії. З огляду на газові, енергетичні проблеми, Європа, безумовно, тоді була до цього не готова. Протягом періоду формування авторитарного путінського режиму, РФ зуміла створити в Європі велику кількість лобістських структур. Все це призвело до того, що тоді членство України вважали недоцільним.

У 2008 р. Україна і Грузія офіційно подали заявку на членство в НАТО, але ці заяви не привели до надання плану ПДЧ для реальних можливостей вступу в НАТО. Не секрет: ми його не отримали не тільки тому, що не було остаточного консенсусу на внутрішньополітичній арені, а й тому, що багато країн-членів НАТО були проти надання такого плану. Слід зазначити, що і на сьогодні в НАТО немає єдності з цього питання. Правда, керівництво Альянсу пообіцяло в заключній декларації Бухарестського саміту 2008 р., що Україна і Грузія «стануть членами Альянсу», проте уточнення, як і коли це трапиться, вказано не було.

За часів президенства *Віктора Януковича* сектор безпеки й оборони взагалі був підірваний. Збройні сили планувалося скоротити до 60 тисяч, тобто вже тоді було зрозуміло, що йде підготовка до інтеграції України або в конфедерацію, або в якусь іншу форму під егідою Росії.

Ментальний код

Перебуваючи географічно в центрі Європи, Україна в історичному сенсі опинилася на культурно-цивілізаційному розломі по лінії *Схід – Захід*. На її території західноєвропейська та євразійська цивілізації вступають у взаємодію, що відбивається у ментальності українського народу.

Ключовою рисою населення України є різниця в поглядах в безлічі напрямів – економічному, політичному, соціальному, конфесійному, мовному та інших у залежності від місця проживання. Так, значна кількість мешканців південних та східних областей України навіть після п'яти років війни лояльно відносяться до Росії, а частина з них взагалі зацікавлені в поверненні певних територій України в Росію. Деяка частина представників національних меншин, що мешкають у західних областях, нічого не мають проти обміну української державності на «*повернення в Європу*». А серед найчисленнішої частини населення – мешканців Центральної України – панує пасивність, небажання щось вирішувати взагалі та очікування, щоб хтось як-небудь зробив їх життя ситим, комфортним і заможним.

Становище ускладнюється тим, що в суспільстві існують різні конкуруючі між собою тлумачення національних інтересів і національної безпеки різними соціальними групами. Це об'єктивно призводить до соціальної напруженості і конфліктів та знижує загальний рівень безпеки всіх без винятку соціальних груп. Чим, як ми бачимо, дуже влучно і вчасно скористалася Росія в 2014 році.

3. Поточна ситуація

Стратегічна невизначеність

Зараз, як і раніше, країною управляють олігархічні групи, відмінність лише в тому, що старий склад звужений до декількох правлячих корпоративних груп.

Ні шахтарський рух в 1990-ті роки, ні демократичний підйом початку 2000-х, ні обидва Майдани не змогли «*презавантажити*» систему державної влади в Україні. Модель управління державою, яка не створила ефективного конкурентного середовища всередині країни, є загрозою національній безпеці України. Відсутність стратегічних напрямів, пріоритетних завдань економічного, військового та науково-технічного розвитку України, а також невирішеність вимог революцій 1993–2014 років лише загострюють ситуацію і стають ще гострішими й актуальнішими, особливо сьогодні, коли звучать дискусійні заяви людей з оточення нового президента.

Перші декілька місяців його роботи – це надзвичайні очікування українців і незначні починання *Володимира Зеленського*. Десь, дійсно, у президента немає об'єктивних можливостей для змін, а десь він (чи його команда?) поки що не показав свого бачення щодо стратегічного розвитку України. Це і перше засідання РНБО, яке пройшло не з питання Криму та Донбасу, і встановлення миру в країні. Також не було подано законопроектів щодо боротьби з бідністю чи з питань тарифної політики.

Щодо сфери зовнішніх зносин ми почули тільки те, на чому неодноразово наголошувала попередня влада стосовно мінських домовленостей. Зеленський мав колосальну стартову позицію, щоб починати серйозні переговори, свою «*новизну*» в політиці перетворювати в бонуси для України. Але для цього потрібно було пропонувати чітку, нову позицію. Цього поки що не сталося. Натомість була зініційована вкрай дискусійна пропозиція щодо «*формули Штайнмайера*», яка підігривається політичними опонентами із просуванням нарративу про капітуляцію перед Росією. Очевидно, що це не йде на користь країні. І малоімовірно, що Зеленський набирає наразі бонуси. Загалом, це підтверджується падінням рейтингів довіри до президента станом на середину–кінець жовтня, одразу після того, як суспільство неоднозначно відреагувало на «*формулу Штайнмайера*».

Крім того, через відсутність політичного досвіду у Зеленського існує ризик, що з великою ймовірністю реальною владою володітиме тіньове та приховане коло осіб. Також відсутність досвіду суттєво вплинуло на втягування

у скандал з імпічментом Президента США, результатом чого стало зниження рівня зовнішньої довіри до України. Цікавим є той факт, що нині в українському політикумі оновилися розмови про необхідність проведення конституційної реформи – знецінити роль президента, зробивши центром прийняття рішень парламент, а фактичним главою держави – прем'єр-міністра. Для цього у президента треба відібрати ряд повноважень – призначення глав МЗС, Міноборони, СБУ і Генпрокуратури – і залишити йому тільки суто церемоніальні повноваження.

Оновлення позиціонування

Законом України «Про національну безпеку України» визначено, що Стратегія національної безпеки України є основним документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Стратегія національної безпеки України розробляється за дорученням Президента України протягом шести місяців після його вступу на пост.

Нова влада повинна чітко та ясно заявити про такі важливі принципи своєї політики (деякі вже були оголошені):

1) Російська Федерація є агресором, яка з порушенням усіх норм міжнародного права за допомогою зброї захопила Крим та розпочала війну проти України на Донбасі. Встановлення територіальної цілості України, повернення всіх військовополонених українців – пріоритетний напрямок політики нового Президента;

2) Європейська та Євроатлантична інтеграція – стратегічний зовнішньополітичний курс України. Україна

повинна приєднатися до системи колективної безпеки, а найефективніша система – це Північноатлантичний альянс. Україна має багато елементів, які на даному етапі дозволяють розраховувати на отримання плану дій щодо членства. Безумовно, Україна повинна привести у відповідність своє законодавство. У даному конкретному випадку закон про національну безпеку – це тільки початкова фаза створення базису для правового оформлення всіх заходів, пов'язаних з набуттям Україною стандартів для членства в НАТО і ЄС;

3) Приведення країни у відповідність до всіх вимог щодо вступу до цих міжнародних об'єднань є пріоритетом всіх державних реформ і, разом із розбудовою сучасної сильної армії, – запорукою впевненості України та українців у майбутньому;

4) Розвиток громадянського суспільства та підтримка громадських ініціатив, особливо в сфері безпеки. Система національної безпеки в демократичній державі включає в себе громадські структури як повноправні суб'єкти відносин, оскільки сфера безпеки може бути монополією держави тільки в умовах тоталітарного режиму. У громадянському суспільстві неурядові структури та організації є повноправними елементами системи національної безпеки;

5) Укріплення позицій суспільних і державних ЗМІ, в першу чергу основних державних телеканалів, проведення заходів з «деолігархізації» ключових телевізійних медіа. На п'ятий рік російської агресії в Україні не вирішена проблема функціонування в медіапросторі російських або відверто проросійських ресурсів.

4. Базові передумови та виклики

Геополітична ситуація та майбутні кризи

Сьогодні система міжнародних відносин набуває, з одного боку, тенденції «однополюсності», яка характеризується прагненням США до заняття провідних позицій при вирішенні всіх важливих міжнародних питань, з другого – до «багатополюсності». Зростає вплив таких країн, як Японія, Німеччина та інших, прагнення багатьох регіональних лідерів (Ізраїль, Індія, Іран та ін.) грати на міжнародній арені самостійні ролі.

Крім того, значний військовий і, перш за все, ядерний, потенціал Росії, а також зростання можливостей Китаю зумовлять у найближчі десятиліття істотний вплив цих країн на світові процеси.

Війна на сході України, війни на Близькому Сході, нестабільність і військові конфлікти в Північній Африці, агресивні провокації КНДР, теракти в Парижі, міжнародний тероризм є однозначними симптомами кризи глобальної системи міжнародної безпеки.

Імовірність зростання масштабів та інтенсивності цих конфліктів у кількох частинах світу дуже зросла, виникнення нових зон нестабільності цілком вірогідне, рівень терористичної загрози є досить високим, неоголошена російсько-українська війна стає лише частиною глобальної протистояння.

Небезпечна тенденція може привести до можливості всесвітнього воєнного конфлікту, який може являти собою як повномасштабну війну, так і систему локальних і регіональних конфліктів різного ступеня інтенсивності,

за результатами яких може відбутися формування нового світового балансу сил. Ці процеси супроводжує зміна технологічних укладів. Проривні зміни відбулися в зберіганні та виробництві електроенергії, інформаційних технологіях, біології та медицині, виробництві принципово нових матеріалів, а також у пов'язаних з цим нових воєнних технологіях. Відповідні зміни відбуваються в формах і методах ведення сучасних війн.

Трансформується роль природних ресурсів. Поновлювані джерела енергії стають найбільш швидкозростаючими енергоресурсами, зростає вага людського, насамперед інтелектуального, ресурсу. Все це відбувається на тлі глобальних кліматичних змін, зростання кількості і масштабів природних катаклізмів. У цьому контексті влада в Україні повинна чітко та своєчасно визначати зовнішні та внутрішні виклики національній безпеці України з метою забезпечення своєчасного реагування, локалізації та нейтралізації загроз державі, суспільству, людині.

Управління державою

Сучасні геополітичні виклики вимагають мобілізації ресурсів як суспільства, так і держави, ведення більш активного діалогу з західними країнами, активного створення нашої внутрішньої і зовнішньої політики та неухильне просування у напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції. У цих умовах найвищим національним пріоритетом є подальше зміцнення сектора безпеки і оборони. Під час зовнішньої агресії розвиток Збройних сил, Національної гвардії, Служби безпеки України, правоохоронних і розвідувальних органів є умовою виживання незалежної України та її прогресу.

Військова реформа повинна забезпечити повну відмову від російсько-радянського ставлення до солдата як до гарматного м'яса і впровадження головного принципу НАТО – важливість збереження життя військовослужбовців при виконанні бойових завдань. Водночас необхідно посилити демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони України. Ключове завдання подальшої реалізації реформи системи національної безпеки і оборони полягає у розвитку оборонного потенціалу безпеки держави.

Стан Збройних сил

За роки незалежності українські Збройні сили постійно реформували, декларуючи при цьому цілком зрозумілі завдання щодо оптимізації чисельності і підвищення боєздатності відповідно до економічних можливостей держави і спектра сучасних військових загроз.

У результаті багаторічних реформ українська армія виявилася не готова до військової агресії з боку недавно братньої і, як неодноразово декларувалося, дружньої держави – Російської Федерації. Тобто реально відбувалися не реформи, а руйнування військової організації України та її базового елементу – Збройних сил.

Вважається, що війна – це двигун розвитку збройних сил, оборонно-промислового комплексу. За 5 років російської агресії в Україні практично була створена професійна армія. Тільки за останні два роки ЗСУ підписали контракти з 130 тис. військовослужбовців – це люди, які вже воювали, вмотивовані, досвідчені, пройшли підготовку, зокрема з партнерами із США, Канади, Великобританії.

За 4 роки фінансування Збройних сил України досягло рекордної цифри – у 2018 році Міноборони отримало бюджет у 83,3 млрд грн. Загалом витрати на Збройні сили України сьогодні становлять майже 3 % ВВП. Так, у 2019 році на потреби оборони і безпеки було виділено 212 млрд грн, а у 2020 році заплановано 245,8 млрд грн (5,45 % ВВП, а саме 3 % і 2,45 % на оборону і на безпеку відповідно). Одна із найголовніших змін у ЗСУ – озброєння. Особливо значення має використання зброї вітчизняних оборонних підприємств. Хоча до закінчення реформи в українській армії ще далеко, Україна вже по праву може пишатися прогресом в оборонній сфері.

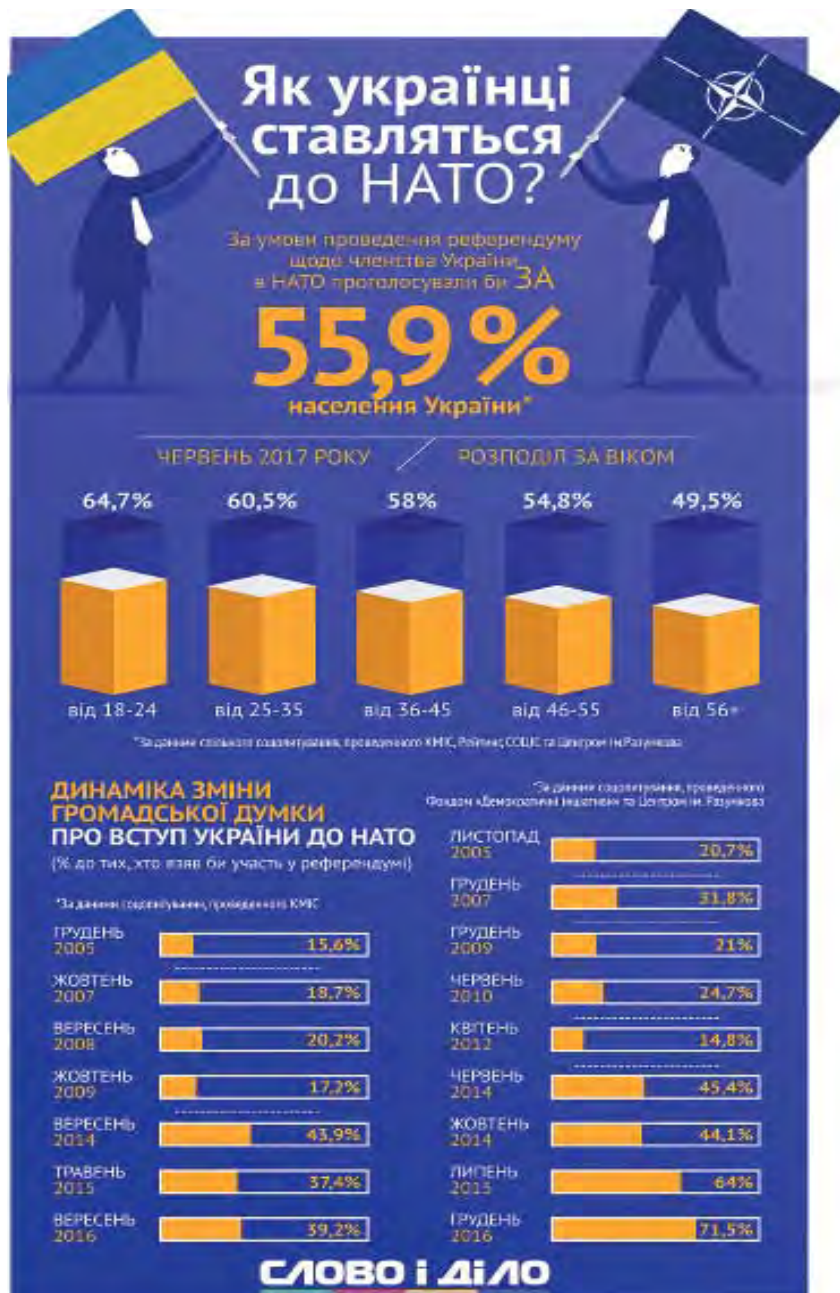
5. Стратегічний аналіз стану України на сьогодні

Сильні сторони (Strengths)

- Україна – одна з найбагатших країн світу по природних ресурсах. У сучасних цінах її природні ресурси оцінюються більше 15 трлн доларів;
- унікальне географічне і геополітичне положення;
- найбільша територія серед Європейських країн;
- чисельність населення майже 42 млн осіб;
- високий рівень освіти українців (вищу освіту мають понад 50 % населення України);
- формування громадянського суспільства, поява різноманітних громадських ініціатив;
- величезний економічний потенціал України;
- значний споживчий ринок;
- високотехнологічна переробна промисловість;
- членство в СОТ, перспектива Асоціативного членства в Євросоюзі і інтенсифікація співробітництва з НАТО, що дають можливість отримати доступ до ринків, технологій і стандартів державного управління.

Слабкі сторони (Weaknesses)

- Діюча пострадянська чиновницька-олігархічна система державного управління;
- одна з найслабших економік світу (ВВП 2017 року близько 112,2 млрд дол. США).

Країни – члени НАТО
та Україна

- значний зовнішній державний борг. У 2019–2020 роках – рекордні виплати за держборгом;
- українці – найменш платоспроможні покупці серед жителів Європейських країн;
- високий рівень безробіття, як наслідок – велика кількість «заробітчани»;
- корупція, яка діє в усіх сферах життя, як пересічного українця, так і найзаможнішої частини населення, блокує ефективний соціально-економічний розвиток України;
- низька рентабельність економіки України, яка характеризується високим ступенем зносу основних фондів і вкрай низькою продуктивністю праці;
- скорочення частки малого та середнього бізнесу в структурі ВВП України;
- значне зменшення середнього класу (менше 10% від населення України), який є в розвинених країнах найбільш платоспроможною частиною населення і гарантом демократичного розвитку держави;
- зневіреність більшої частини українського суспільства у своїх можливостях змінювати країну;
- радикальні зміни стратегічного курсу держави, в зв'язку зі зміною влади, як наслідок, відсутність довгострокового бачення шляху розвитку України;
- слабка роль України в зовнішньополітичній сфері;
- втрата наукових шкіл в Україні, наукових досліджень і розробок, особливо в оборонно-промисловому комплексі.

Можливості (Opportunities)

- інтеграція України до ефективних міжнародних економічних (Європейський Союз) та безпекових (НАТО) структур;
- зміна чиновницько-олігархічної системи на сучасну систему суспільних відносин;
- формування громадянського суспільства і його перетворення на повноправного суб'єкта державного управління;
- розробка довгострокових програм розвитку України;
- щорічне динамічне зростання економіки України, підвищення доходів українського населення і, відповідно, підвищення рівня і якості його життя;
- реформування силових структур, Збройних сил та оборонно-промислового комплексу;
- поява нових високотехнологічних, високорентабельних підприємств, створення нових робочих місць та повернення висококваліфікованих спеціалістів в Україну;
- розвиток споживчого ринку в Україні;

- створення сприятливих умов для іноземних інвесторів;
- розвиток малого і середнього бізнесу;
- розвиток інфраструктурних проектів;
- створення нових робочих місць та повернення трудових мігрантів додому.

Загрози (Threats)

- зміцнення старої «олігархічної» моделі управління державою;
- різниця в поглядах українців з різних напрямів – економічних, політичних, соціальних, конфесійних, мовних, та ін. та, як наслідок, наростання напруженості всередині країни;
- загроза дефолту в Україні з подальшим переходом України під зовнішній протекторат;
- посилення втручання зовнішнього агресора у внутрішні справи України, який намагатиметься і надалі де-стабілізувати соціально-економічну ситуацію в країні;
- високий рівень мілітаризації частини населення України, що отримали досвід бойових дій на Сході України, який у поєднанні з поствійськовим синдромом може призвести до непередбачуваних наслідків;
- збільшення еміграції з країни молоді та кваліфікованих спеціалістів;
- зростання зовнішнього державного боргу;
- глибока зношеність основних фондів державних підприємств, їхній незадовільний технічний стан, що може спровокувати техногенну катастрофу;
- екологічні проблеми в Україні, що загрожують перерости в екологічну катастрофу.

PESTLE-аналіз (покроковий аналіз)

P (Political) Політичні фактори.

Україна – унітарна демократична парламентсько-президентська республіка, має багатопартійну політичну систему. На даний час можна констатувати, що в Україні відсутня стійка партійна система. Партії не відображають політичних вимог суспільства, не мають чітких та зрозумілих довгострокових програм дій щодо розвитку держави. Передвиборчі проекти формуються під парламентські вибори. Місця в партійних виборчих списках мають характер товару, тобто продаються.

За таких умов імовірність попадання до приходних частин партійних списків знаходиться у прямій залежності від наявності необхідного фінансового ресурсу.

Репетиція військового параду до Дня Незалежності України. 21 серпня 2018 р.
Фото Олександра Смеричанського

У результаті виборці розчарувалися у більшості партій та голосують на виборах за іншими принципами (за геополітичними вподобаннями (Схід–Захід), особистими симпатіями (подобається/не подобається кандидат) тощо.

E (Econotical) Економічні фактори

Україна має розвинену економіку, але не кожна її галузь може бути цікавою зовнішньому світу. За результатами проведеного аналізу можна визначити дев'ять кластерів економіки, з якими Україна може бути цікавою та інтегруватися у міжнародну кооперацію:

Аграрний комплекс. Його лідерство абсолютно обґрунтовано, тому що на 0,5 відсотках території земної кулі, які займає Україна, зосереджено понад 20 відсотків світового чорнозему. Але виробляти продукти сировинного характеру і продавати їх вважається недоцільним. Потрібно виробляти продукти з високим ступенем переробки та високою доданою вартістю;

Оборонно-промисловий комплекс. ОПК, особливо після початку війни на сході, мобілізувався, перебудувався і зараз показує кращі показники;

Інформаційно-комунікаційні технології. У частині людського капіталу, добре підготовлених програмістів і математиків Україна може конкурувати з найбільш розвиненими країнами;

Покрокове керівництво та створення нових речовин і матеріалів. Тут збереглися наукові школи, потужні лабораторії, підприємства, які розвиваються на основі якраз цього типу технологій;

Зелена енергетика, яка все більше і більше заміщуватиме вуглеводні так звані «чистими джерелами»;

Високотехнологічне машино- та приладобудування. До цієї галузі відноситься космо- й ракетобудування, авіабудування, турбобудування, суднобудування, верстатобудування. Тут Україна зберегла великий потенціал, але цей кластер не такий ефективний порівняно з іншими через значні втрати зовнішніх ринків та великий знос основних фондів;

Транзитна інфраструктура. Україна з огляду на географічне положення має бути «шовковим шляхом» між Сходом і Заходом.

Науки про життя. Сюди відносяться біомедична інженерія, фармація, клітинна медицина, тобто усі ті науки, які підвищують якість і тривалість людського життя.

Туризм. Київ, Одеса, Кам'янець-Подільський, Львів, Карпати... Не вистачає якісного менеджменту, сервісу і, безумовно, інфраструктури.

S (Social-Culture) Соціально-культурні фактори

Трагічні події останніх п'яти років суттєво змінили відношення практично всього населення України до питань забезпечення безпеки держави.

Після 2014 року пройшли глобальні зміни українських громадських настроїв. На сьогодні (дані станом на червень 2019 року), за даними Київського міжнародного інституту соціології, в разі референдуму з питання вступу в НАТО 44,2 % жителів України проголосували б «за», 30,3 % проголосували б «проти». Таким чином, 59,3 % українців, які б узяли участь у референдумі, проголосували б «за» вступ до НАТО.

З приводу вступу до Євросоюзу голоси, згідно з цим же соціологічним дослідженням, розподілилися б так – 49 % за приєднання до ЄС, 12,9 % продовжують підтримувати приєднання до Митного союзу Росії, Білорусії, Казахстану, Киргизії і Вірменії, а 27,3 % вважають, що Україна повинна розвиватися незалежно, не входячи ні в одне з цих об'єднань.

Зростання підтримки членства в Альянсі відбувалося на тлі розчарування в ідеї позаблоковості та військового союзу з Росією та іншими країнами СНД.

T (Technological) Технологічні фактори

На даний час Україна зберігає потужний інтелектуальний потенціал, який здатний до генерації наукових ідей світового рівня, має сильні наукові школи з кібернетики, математики, інформатики, фізики, хімії, медицини, ядерної фізики, радіоелектроніки, біотехнології, розробки нових матеріалів, інформаційних технологій, засобів зв'язку та телекомунікацій.

Україна входить до вісімки країн світу, які спроможні забезпечити повний цикл проектування та виробництва

авіакосмічної техніки, до п'ятірки країн світу з повним циклом виробництва танків та до десятки найбільших суднобудівних країн світу.

В Україні розвинуті також інші високотехнологічні галузі промисловості, зокрема виробництво важкого машинобудування, енергетичного устаткування, приладобудування.

L (Legal) Правові фактори

Правосуддя в Україні здійснюється винятково судами. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Система судів загальної юрисдикції в Україні будується на принципах територіальності і спеціалізації, а також інстанційності.

На практиці судова система України за своєю суттю є продуктом радянської судової системи. Останні два роки здійснювалися спроби провести реформи судової системи, які на думку багатьох експертів сьогодні провалені. Оновлення судової системи не відбулось, а судді досі підзвітні олігархічним або політичним кланам, а не суспільству.

E (Environmental/Ecological) Екологічні фактори.

Основними центрами зосередження екологічних проблем з кінця ХХ ст. в Україні були високоурбанізовані райони, міські агломерації та великі промислові центри. Основними забруднювачами були промислові підприємства. Майже 1/4 частина шкідливих викидів промислових підприємств не уловлювалася і потрапляла в атмосферу без очищення.

Значний промисловий комплекс, відсутність дієвого екологічного законодавства та відсутність превентивних заходів з кожним роком дедалі більше підвищують ймовірність настання екологічних катастроф різного роду з їхніми наслідками.

Найнебезпечнішими за останні роки залишаються Донецька та Луганська області, які є зонами надзвичайно високого ступеня ризику появи техногенних аварій з великою кількістю загиблих та потерпілих. Тривожна ситуація також в Одеській, Херсонській, Сумській областях, що пов'язано з високою транспортною аварійністю в цих регіонах.

6. Потенційні сценарії розвитку

1. Варіант, якщо б при владі залишився Порошенко...

Петро Порошенко увійшов би на другий термін в умовах не кращих, ніж були в 2014 році.

На сьогодні активні бойові дії на Донбасі не ведуться, система влади знаходиться в більш-менш робочому стані, проте команда розсипалася прямо перед виборами. Більшість виборців не сприймали Порошенка і не вірили, що він міг би бути переобраний на другий термін. Він не мав достатньої підтримки крупного бізнесу (олігархи), а підтримка Заходу була обмеженою через недовіру, і тим не менше здійснювалася на мінімально необхідному рівні для підтримки стабільності держави. Але ж у 2014 році Порошенко зміг опанувати ситуацією! Ймовірно, Порошенко у разі отримання перемоги на виборах намагався би знайти можливість примирення з народом, політичним класом і Заходом. У будь-якому випадку у Порошенка був би час помститися зрадникам, створити нову команду.

За ініціативи Петра Порошенка Верховна Рада прийняла конституційні зміни, якими був закріплений курс на повноцінне членство України в НАТО і ЄС. За активної участі президента почали створювати Православну церкву України, а УПЦ МП почала втрачати свою силу. За підтримки Порошенка Київ відмовився від «Великого договору» з Російською Федерацією.

Молодь тримає прапор Євросоюзу з гербом України на Майдані Незалежності в Києві.
30 жовтня 2013 р. Фото Сергія Супинського /AFP

Тому, очевидно, в разі обрання Порошенка на другий президентський термін ми були б свідками не тільки руху України до Європи, а й продовження нинішньої політики щодо РФ, політики подвійних стандартів – гучних політичних заяв і тихої торгівлі з агресором. Крім того, партнерам України було б спокійніше, якби в результаті президентом залишився Петро Порошенко – його політику і в Берліні, і в Парижі, і в Вашингтоні принаймні могли передбачити.

Проте Росія, імовірно, не визнала б результати виборів, якщо на них перемогла би «*партія війни*» (за їхньою термінологією) в особі Порошенка. Тим більше, що Київ сам дав Москві формальний привід зробити це, не допустивши російських спостерігачів. У Москві майже відкритим текстом говорили, що у разі приходу Порошенка на другий термін вважатимуть себе вільними від будь-яких зобов'язань щодо Києва, в тому числі й щодо дотримання кордонів, які були прописані у «Великому договорі».

Таким чином, у разі, якщо Порошенко залишився би на посаді президента, загострення відносин з Росією було б дуже ймовірним. Крім того, можливий ще один аспект, ймовірність якого не дуже велика, але його також необхідно враховувати та оцінювати. Перемога Порошенка в другому турі могла б стати фактором серйозної дестабілізації обстановки в країні. Це могло б запустити гострий громадянський конфлікт і навіть (за умови фінансової підтримки зацікавлених сторін зсередини країни та ззовні) викликати новий Майдан. На тлі дестабілізації й погіршення відносин з Росією остання могла б спробувати втрутитися в українську кризу.

2. Якщо при владі став Зеленський...

Враховуючи тенденції та перші кроки Зе-команди, в експертному середовищі вже сформувались такі сценарії подальшого розвитку ситуації:

Реалістичний сценарій.

Володимир Зеленський не зможе задати власний курс руху країни та, по суті, буде по інерції продовжувати рухатися по нинішніх рейках, дедалі більше розгойдуючись на ходу.

Максимально проявляться такі слабкі сторони Зеленського, як відсутність компетентної команди та чітко означеного бачення розвитку країни. Через це не буде зрозумілим загальний вектор руху.

У зовнішній політиці новий президент також може бути слабким. Зради збереження підтримки на сході країни він не робитиме акцент на вступі країни до НАТО. Проте й закривати контакти з Альянсом не наважиться.

Україна (разом із Грузією та Молдовою) залишиться в нинішній «геополітичній сірій зоні», отримуючи поступову підтримку Заходу. Зовнішня допомога у формі фінансової підтримки, співпраця або надання зброї при цьому розглядається як «відволікання від вирішення реальної проблеми».

У рамках цього сценарію Україна змушена покладатися лише на власні сили та самостійно зміцнювати свою обороноздатність. У протилежному випадку існує реальна загроза саме існуванню України як незалежної держави.

Однак не варто забувати, що розробка лише цієї моделі майбутнього кінцевим підсумком призведе до збереження небезпечного стану, коли Європа має на своїй території неконтрольовану ситуацію з неадекватним гравцем – Росією.

У цій ситуації дієвим може стати стандартний формат безпеки, який США пропонує окремим країнам-партнерам, які не є членами НАТО – статус Основного союзника поза межами НАТО. Він включає співробітництво у галузі безпеки, яке передбачає підписання пакту взаємної оборонної допомоги з Вашингтоном. Наприклад, такий формат діє з Південною Кореєю.

Відносини з Росією навряд чи зміняться. Очевидно, новий президент має намір вибудовувати стратегії, нейтральні у своїй суті. Тобто такої військової бравої риторики, як при Порошенку, не варто очікувати, – Зеленський усіляко уникатиме зустрічі з Путіним.

Якщо нічого не зміниться і американський Білий дім продовжить «кураторство» офіційного Києва, все залишиться по-старому, знизиться лише керованість процесами. Поки в країні діє програма МВФ, економіка не наражатиметься на потужні потрясіння. Хіба що загальмується її й без того скромне зростання. За сценарієм «*Слабкий президент*» продовжиться доларизація української економіки.

Песимістичний сценарій.

Новообраний президент Володимир Зеленський почне хапатися за різні реформи, але ні в чому не досягне успіху. Це буде хаотичний рух скрізь і в нікуди, що для країни, яка потребує реформ, дуже небезпечно.

Через недосвідченість президент Зеленський потрапить у пастку бюрократичних процедур, у яких застрягне на місяці. Підсумком стане «*бюрократичне болото*».

Зовнішня політика: Росія та Захід укладуть компромісне рішення щодо України, ключовою позицією якого стане закріплення її позаблокового статусу.

Росія може почати агресивно діяти на Донбасі і, зірвавши нинішнє перемир'я, перейде в атаку. Зупинити Кремль зможе лише зовнішній тиск.

Москва почне шантажувати офіційний Київ ескаляцією конфлікту на сході, пропонуючи «мириться» на її умовах.

У процесі перемовин Путін переконає Зеленського ввести в «ЛДНР» миротворців (за участю росіян) і надати «республікам» автономію, а також закріплення позаблокового статусу України.

Необхідно відзначити, що цей сценарій має досить багато прихильників і в Росії (що очевидно), і на Заході, і навіть в Україні.

Довідково: *Передвиборна програма політичної партії «Опозиційна платформа – За життя», яка отримала друге місце на виборах до парламенту, містить положення про надання автономії республікам Донбасу, забезпечення активного нейтралітету України у військово-політичній сфері та неучасть в будь-яких військово-політичних союзах.*

Теоретично, Україна була б найбільш зацікавлена «у стабільному, всебічному та справедливому мирі з Росією», але без суттєвих змін в зовнішньополітичних пріоритетах Кремля це не можливо. Очевидно, що в обмін на будь-які реальні кроки з вирішення українського питання, Москва вимагатиме поступок від Заходу у формі остаточного виключення ймовірності членства України в НАТО та ЄС.

При цьому закріплення позаблокового статусу України цілком укладається у концепцію «*Україна – держава, що не відбулась*». Тема України як *failed state* завжди була акту-

альною серед російських науковців, що свідчить про те, що ярлик *failed state* виникає з політичних та військових мотивів і є елементом інформаційної війни проти України.

У економічній сфері, якщо «група Приват» реально почне «повертати» собі власність, включно з «Приват-Банком», це зруйнує позитивний імідж країни в очах зовнішніх партнерів. І залучення коштів в економіку від провідних фінансових інститутів світу зійде нанівець.

За умов такого результату подій припиниться і співпраця з МВФ, а це означає дефолт. У цьому році на обслуговування боргів уряд виділив 400 млрд грн, але пік виплат за зовнішніми позиками припаде на 2020 рік. Без допомоги Фонду з цим навантаженням економіка країни не впорається. Зеленський достроково залишає посаду глави держави. Економіка прямує до дефолту. У країні повторюється ситуація перших постмайданних тижнів, коли влада опиняється в руках більшості у Верховній Раді, а відносна стабільність з'являється лише з обранням нового президента.

Оптимістичний сценарій.

Володимир Зеленський може виявитися ефективним і рішучим реформатором.

Підставою для оптимізму є думка людей, які особисто знайомі з Зеленським. Вони оцінюють його як порядну людину з гігантською працездатністю та вмінням тримати слово. На їхню думку, мотивація приходу Зеленського до влади – не для того, щоб стати мільярдером.

У зовнішній політиці Зеленському вдасться домовитися із Заходом про нову і більш розширену підтримку в протистоянні з Росією.

Україна отримає план дій щодо членства в НАТО, успішно його виконає та повноцінно інтегрується в Альянс, а також вступить до Євросоюзу.

Приєднання України до НАТО – це найкращий спосіб гарантувати національну безпеку України.

Хоча Європейський Союз і не військово-політичне об'єднання, повноцінний вступ до нього також значно підвищує безпекову складову країни-члена ЄС. Національне законодавство і система державного управління будуть приведені до європейських норм.

У разі вступу України до Євросоюзу вона настільки сильно інтегрується в Європу, що стане нерозривною її частиною, а це зробить нашу державу тісним геополітичним союзником усіх інших країн Євросоюзу. Таким чином цей крок значно б покращив стан справ у сфері безпеки та обороноздатності.

Хоча вступ до Євросоюзу і не вирішує проблем з Росією, але дає можливість інтегрувати національну економіку у світову та стати повноцінною частиною світового суспільства.

Україна перетвориться з об'єкта геополітики на повноцінний суб'єкт, що значно підвищить її здатність самостійно протистояти Росії з одного боку, а з іншого – значно послабить позиції останньої.

Жодних особливих преференцій від влади *Коломойський* і Ко не отримують, продовжуючи самотужки вести судову тяганину навколо справи «ПриватБанку».

За перших успіхів Президента в країну можуть надійти інвестиції. Ціни на сировинні товари збільшаться, тому вже наприкінці 2019-го можна буде очікувати відновлення зростання економіки.

Якщо парламент проведе запуск податку на виведений капітал з 2020 року, то можна буде очікувати початку прискорення зростання економіки. А успішна робота команди Зеленського на антикорупційному фронті спровокує прихід іноземних інвестицій, що стане запорукою розквіту для економічних показників.

Треба зазначити, що всі сценарії мають право на життя. Всі вони не надають оптимізму, і хоч перший варіант видається більш вірогідним, але більш за все він виявиться тупиковим, тому що в цій ситуації Росія не очікувано може розпочати ескалацію конфлікту на сході.

Якщо влада не визначить довгострокових пріоритетів, а лише гаситиме локальні пожежі, країна у найближчому майбутньому приречена на консервування кризи, а у довгостроковому прогнозі 2030 року навіть на «чужу суб'єктність» чи «дезінтеграцію».

Резюме

Результати виборів 2019 року в Україні показали, що проблема кадрів у сфері державного управління, а точніше відсутність кадрів, які зорієнтовані не на власне збагачення, а зацікавлені та спроможні провести реформи в Україні та мають державницьку позицію, залишається актуальною, мабуть, протягом усього періоду незалежності.

Починаючи з 2000-х років державна машина давала збої стільки разів – і в політичному, і в економічному, і у військовому плані, – що тільки лінивий не звинувачував хоча б когось із представників влади у непрофесійності.

І дійсно, чиновницько-олігархічна система державного управління створила таку ситуацію, коли люди, професіонали в своїй справі, які хотіли та могли проводити реформи та ламати діючу систему державного управління, розчаровувались в діях влади та звільнялись.

Кадрове забезпечення, особливо в сфері безпеки, це болюча проблема, і вочевидь це питання стало дуже гострим і помітним тільки у 2014 році, коли виявилось, що не стільки нікому воювати (добровольці і волонтери цьому підтвердження), скільки нікому приймати чіткі, швидкі, а інколи і непопулярні рішення та нести повну відповідальність за ці рішення.

Спроби подолати проблему кадрів, запрошуючи на державну службу іноземних фахівців, а також представників із бізнесу, особливо керівників та власників, не дали системного результату. Ці рішення – латання дірок, тактичні заходи, які тимчасово полегшують ситуацію, але жодним чином не знімають питання в стратегічному плані.

Особливо яскраво це проявляється в армії, де закладена чітка ієрархічна структура. Незважаючи на існування де-юре так званої системи «планування кадрового росту», нагорі структурної ієрархії з'являються не дуже професійні, але ініціативні та досвідчені спеціалісти. В таких умовах часті випадки, коли спеціалісти не бачать для себе перспектив на обраному полі діяльності, і система управління втрачає досвідчених спеціалістів, що не йде їй на користь.

І сьогодні чиновницька ієрархія в сфері безпеки і оборони – це болото, в якому дуже мало чесних і професійних людей.

Саме тому політична воля і лідерство на всіх ланках системи є вирішальними факторами, які дозволили б якісно її змінити. Це особливо важливо для безпекової сфери, де від якісних кадрів на даному етапі залежить існування держави. ■